

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Volume: 3 Issue: 12 Summer 2010

**BURSA KENTİNE YÖNELİK GÖÇLERİN GECEKONDULAŞMA SÜRECİNE ETKİLERİ:
ULUDAĞ YAMAÇLARINDAKİ GECEKONDULAR**
**EFFECTS OF MIGRATIONS TO BURSA ON THE PROCESS OF SQUATTING:
SQUATTER HOUSES ON THE SLOPES OF ULUDAĞ**

Vedat ÇALIŞKAN*
Cengiz AKBULAK*

Özet

Türkiye’de özellikle sanayi etkinliklerinin yoğun olduğu kentlerde, göçlerin de etkisiyle hızlı bir nüfus artışı ve kentleşme süreci söz konusudur. Sanayileşme ve kentleşme arasındaki ilişkinin çok açık olarak saptanabildiği kentlerden biri de Bursa’dır. Büyük sanayi yatırımlarının etkisiyle kente yönelen nüfus kütleleri, konut açığını büyütürken kentin gelişiminde bir kırılma noktası oluşturmuştur. Buna bağlı olarak Uludağ’ın yamaçları üzerinde kenti çevreleyen bir gecekondu kuşağı ortaya çıkmıştır. Bursa’yı güneyden sınırlayan Uludağ’ın yamaçları üzerinde yaklaşık 20 km’lik bir hat boyunca yayılım gösteren gecekondu kuşağının incelenmesi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Buradaki kaçak yapılaşma kentin doğu yönünde genişlemesini izleyerek ve yamaçlar boyunca yeni yerleşmeler oluşturarak genişlemeye devam etmektedir. Örnek mahallelerde uygulanan anketlere dayanarak elde edilen veriler, Bursa’da gecekondulaşma olgusunun dönemsel olarak göçler ile ilişkisini ve göçün nedenlerini ortaya koymaktadır. Gecekondulaşma süreci açısından, örnek mahalleler arasında belirgin farklılıklar saptanmıştır. Yamaçlar üzerinde süren kaçak yapılaşmanın güncel olarak belirlendiği çalışma, orman arazisi ve doğal sit alanları üzerindeki baskının artarak sürdüğünü göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Çarpık Kentleşme, Gecekondu, Bursa, Uludağ, Osmangazi, Yıldırım.

Abstract

In Turkey, there is a rapid population increase and urbanization process particularly in cities, where industrial activities are concentrated, also under the influence of migrations. Bursa is one of the cities in which the relationship between industrialization and urbanization can be detected very clearly. The population masses oriented to the city under the influence of great industrial investments increased house deficit, thereby creating a breaking point in the development of the city. Accordingly, there appeared a belt of squatter houses surrounding the city on the slopes of Uludağ. The examination of the belt of squatter houses distributed along a line of approximately 20 km on the slopes of Uludağ, bordering Bursa in the south, constitutes the subject of this study. The illegal construction in the place concerned followed the expansion of the city eastwards and carries on expanding by creating new settlements along the slopes. The data obtained depending on the questionnaires applied in the sample neighborhoods put forward the periodical relationship of phenomenon of squatting with migrations in Bursa and the reasons for migration. Clear differences were detected among sample neighborhoods in terms of the process of squatting. The study, in which the ongoing illegal construction on the slopes is currently determined, demonstrates that the pressure on forest land and natural sites is increasingly continuing.

Key Words: Urban Sprawl, Squatter House, Bursa, Uludağ, Osmangazi, Yıldırım.

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü

Giriş

Gecekondulaşma olgusu ile ilgili dünya ölçeğinde yapılan çeşitli çalışmalar, bu sorunun özellikle hızlı nüfus artışının görüldüğü gelişmekte olan ülkelerin büyük şehirlerinde yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu tür çalışmalar arasında, Rio de Janeiro'da gecekondu nüfusun sosyo-ekonomik profilini (Pamuk ve Cavallieri, 1998); Seul'deki gecekondu alanlarının tarihsel gelişimini (Ha, 2001) ve burada yer alan konutların konfor ve kullanım özelliklerini (Ha, 2004) değerlendiren çalışmalar; gecekondu alanlarında altyapı sorunları ile konut politikaları ilişkisini ele alan çalışmalar (O'Hare ve Abbott 1998; Baharoğlu ve Leitman, 1998); kırdan kente göç eden nüfusun konut tercihlerini (Erman, 1997), gecekondu alanlarında yaşayan nüfusun tahliyesini ve bu alanların rehabilitasyonunu (Everett, 2001; Kigochie, 2001; Turnbull, 2008) ele alan çalışmalar örnek olarak gösterilebilir.

Türkiye'de de gecekonduların görülmeye başlandığı 1950'lerden günümüze değin farklı disiplinlerin yaklaşımlarıyla konuyla ilgili çok sayıda araştırma yapılmıştır. Gecekondulaşma olgusunun çok çeşitli bilim dallarının temsilcileri tarafından kendi disiplinleri doğrultusunda ele alınması, kapsamlı bir birikim sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında gecekondulaşma ile kentsel politikalar ilişkisini değerlendiren çalışmaları öne çıkmaktadır (Keleş, 1983; Ekinci, 1988; Keleş, 1990; Tekeli 1996; Şenyapılı 1998; Tekeli, 1998; Şenyapılı, 2004). Gecekondu problemine ilişkin çok sayıda çalışma arasında Arı (1982), Türkiye'deki nüfus hareketleri ile gecekondulaşma arasındaki ilişkiye dikkat çekerken, Alpar ve Yener (1991) İstanbul, Ankara ve İzmir'deki gecekondu alanlarında yaşayan nüfusun sosyo-ekonomik profil özelliklerini kapsamlı bir şekilde araştırmıştır. Ayrıca Şahin (1998), gecekondualarda yaşanan değişimlerle ilgili teorik yaklaşımları değerlendirmiş, Koç (1999) ise metropoliten alanlardaki kentsel dönüşüm çalışmalarını konu edinmiştir. Göç ve gecekondulaşma arasındaki ilişkileri irdeleyen, konuyu çeşitli yönleri ile ele alan çalışmalar da mevcuttur (Kıray, 1972; Oksal, 1999).

Türkiye'de yerleşme ve şehir konuları coğrafyacılar tarafından da kapsamlı olarak ele alınmıştır (Tanoğlu, 1969; Tümertekin, 1973; Göney, 1984; Doğanay, 1994). Bunun yanı sıra coğrafyacıların gecekondulaşma olgusunu çeşitli yönleri ele aldığı çalışmalar da vardır. Örneğin; Karaboran, dünyada ve Türkiye'de gecekondu sorununu ele alırken (Karaboran, 1981); Sevgi, İzmir'de kentleşme ve gecekondulaşma süreçlerini irdeleyen çalışmalar ortaya koymuştur (Sevgi, 1989). Karadağ ise gecekondu nüfusun kentleşme sürecini etkileyen faktörleri ele almıştır (Karadağ, 2000).

Türkiye'de kentleşme ve gecekondulaşma olgusunu ele alan çeşitli çalışmaların varlığına karşın, Bursa'da kentsel gelişime, özellikle göç ve gecekondu olgularına yönelik çalışmalar oldukça sınırlıdır (Çalışkan, 1994; Aslanoğlu, 1998; Aytaç, 2004; Dostoğlu, 2004)

Türkiye'de özellikle 1950'li yıllardan itibaren kentlerde hız kazanan sanayileşme süreci, toplumun sosyoekonomik özelliklerini ve nüfusun kır kent yapısını önemli ölçüde etkileyerek göç hareketlerini de hızlandırmıştır. Genellikle kırsal alanlardan, sanayileşen büyük kentlere doğru yönelen bu göç dalgalarının kentler tarafından karşılanamayışı, kentsel alanlarda birçok sorunun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Şehirlere kısa bir süre içinde büyük miktarda nüfus gelmesi, buna karşılık yeterli konut inşa edilememesi, hızlı şehirleşmeye sahne olan diğer birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye şehirlerinde de gecekondu probleminin doğmasına neden olmuştur (Tümertekin, 1977: 20). Bu süreçte gecekondu, hem şehir merkezine yakın alanlarda hem de coğrafi olarak uygun olmayan (yüksek eğimli alanlar, akarsu yatakları vb) yaygınlaşmıştır (Erman, 1997).

Göçler, kentleşme ve gecekondulaşma konusunda ulusal ölçekte politikaların olmayışı, gecekondulaşmaya karşı izlenen tutarsız yaklaşımlar sonucunda bu alandaki sorunlar daha da büyümüştür. Nitekim, özellikle 1980'den sonra yaşanan imar afları, gecekonduların artmasında büyük rol oynamıştır. Bu süreçte gecekondu alanları kentleri çevreleyen gecekondu kuşaklarına dönüşerek çok boyutlu bir sorun haline gelmiştir. Türkiye'de gecekondu türü konutların yıllık gelişimine ilişkin net istatistiksel veriler bulunmamasıyla birlikte, gecekondu kuşaklarının her yıl ortalama % 5 - % 6 oranında artış gösterdiği tahmin edilmektedir (İsbir ve Açma, 2001: 44).

Bursa'da gecekondulaşma, 1960'lı yıllarda kentleşme hızının artmasıyla birlikte yoğunluk ve önem kazanmıştır. Bu süreçte en etkili faktörler ise 1950'lerde Balkanlardan gelen büyük göç dalgası ile 1970'lerde otomotiv sanayinin ve diğer sanayi yatırımlarının Bursa'ya yönelmesi olmuştur. Bu süreçte arsa ve konut gereksiniminin planlanamayışı kentte gecekondu olgusunun doğmasına yol açmıştır. Yamaçlar üzerinde genişleyen gecekondu alanları kısa sürede kenti çevreleyen bir kuşak haline gelmiştir.

Araştırma ile kente yönelen göç süreci ile gecekondulaşma süreci arasındaki ilişkilerin saptanması hedeflenmiştir. Örneklem mahallelerden elde edilen veriler, Bursa'ya yönelen göçlerin zamansal ve mekânsal dağılışı ile ilgili kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Araştırmada ortaya çıkarılan bulgular ve ulaşılan sonuçlar Bursa'da gecekondulaşma sorununun çözümü için ilgili kurumların planlama çalışmalarına ve farklı araştırmalara dolaylı katkılar da sağlayacaktır.

Materyal ve Yöntem

Örneklem olarak seçilen mahallelerin belirli bölümleri gecekondulu alanı durumundadır. Bu nedenle çalışma kapsamında gerçekleştirilen anket çalışması örneklem mahallelerin gecekondulu alanlarındaki hanelerde uygulanmıştır. Bu nedenle gecekondulu özelliği gösteren konutların bulunduğu sokaklar her mahallede, mahalle muhtarı ile birlikte saptanmıştır. Belirlenen sokaklardaki anket uygulaması burada rastgele örneklem yoluyla seçilen konutlarda, yüz yüze görüşme tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Bu konutlar araştırmanın istatistik birimlerini oluşturmuştur. Anketler hane halkı reisine ya da onun yerine yanıt verebilecek kişilere uygulanmıştır. Bunun için 18 yaş ve üzerindeki kişiler seçilmiştir.

Araştırma alanını oluşturan 6 mahallenin toplam nüfusu 31.544'tür (TUİK, ADNKS, 2007). 36 sayfadan oluşan anketlerin her mahallede 50 haneye uygulanması öngörülmüştür. Böylece 6 örneklem mahallede toplam 300 haneyi temsil eden birime anket uygulanmıştır. Demirkapı ve Fidyekızık mahallelerinde uygulanan anketlerden 49'u geçerli sayılmış; diğer mahallelerin her birinde geçerli kabul edilen anket sayısı ise 50 olmuştur.

Anket çalışması 2007 yılı Ağustos ayında gerçekleştirilmiştir. Anketler yoluyla elde edilen veriler, SPSS 15.0 istatistik analiz programında ve Excel programında frekans dağılımı ve çapraz tablolar oluşturma yöntemleriyle analiz edilmiş ve sonuçları değerlendirilmiştir.

İnceleme alanı ile ilgili haritaların hazırlanmasında 1959 ve 1977 yıllarına ait 1: 25.000 ölçekli topografya haritaları (H22d1, H22d2) ile 2007 yılına ait uydu görüntülerinden yararlanıldı. Çalışma kapsamında üretilen haritalar ve bu haritalara bağlı olarak elde edilen sayısal değerler Arc-GIS 9.2 Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) programı ile hazırlandı. Haritaların hazırlanırken öncelikle UTM projeksiyonuna göre topografya haritalarının geometrik düzeltilmesi yapıldı. Bu işlemin ardından söz konusu haritalar üzerinde yer alan eşyüksekti eğrileri ve akarsular sayısallaştırıldı. Sayısallaştırılmış olan eşyüksekti eğrileri kullanılarak inceleme alanının TIN verileri elde edildi ve TIN veriler raster formatına dönüştürülerek eğim ve yükselti analizleri gerçekleştirildi.

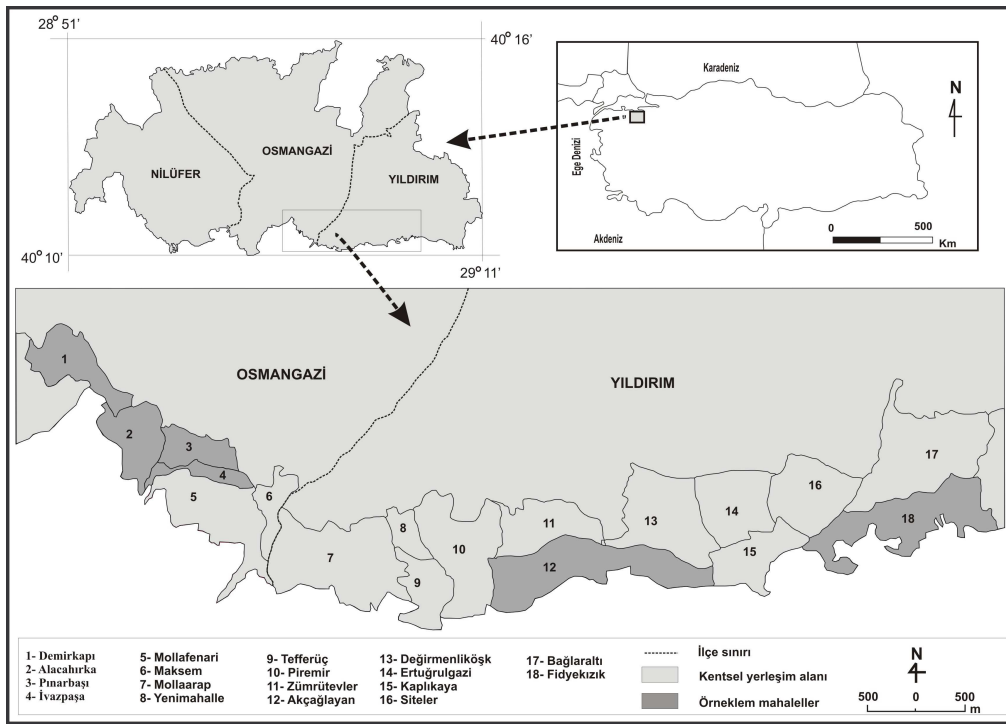
İnceleme alanındaki yapılaşmanın yıllara göre gelişimini göstermek amacıyla yukarıda pafta numaraları ve yılları belirtilen 1:25.000 ölçekli topografya haritaları ile Bursa Büyükşehir Belediyesi'nden sağlanan yüksek çözünürlüklü Quick Bird uydu görüntülerinden faydalanıldı. Uydu görüntüleri kullanarak yerleşme sınırları belirlenmeden önce, söz konusu görüntüler 1:25.000 ölçekli topografya haritaları temel alınarak geometrik düzeltmeye tabi tutuldu. Böylece topografya haritaları ile uydu görüntülerinin aynı projeksiyon sisteminde çakıştırılması sağlandı. 1959 ve 1977 yılına ait yerleşim alanları sınırları topografya haritalarından faydalanılarak tespit edilirken, 2007 yılına ait yerleşim alanları yüksek çözünürlüklü uydu görüntüleri üzerinden ekran yorumlaması ve sayısallaştırılması yapılarak belirlendi. Çalışmada eğim ile yerleşim alanları arasındaki ilişkileri ortaya koyan analizler ise Arc-GIS programının Spatial Analysis aracından faydalanarak gerçekleştirildi.

Araştırma Alanının Lokasyonu

Osmangazi, Yıldırım ve Nilüfer ilçelerini kapsayan kent alanı 40° 16'- 40° 10' kuzey enlemleri ile 28° 51'- 29° 11' doğu boylamları arasında yer alır (Şekil 1). Bursa kenti, güneyde tarihi kent merkezinin bulunduğu Uludağ'ın kuzey yamaçlarından kuzeyde Bursa Ovası'na kadar uzanan geniş bir alanı kaplamaktadır. Kent, doğu ve batıda birbirine komşu iki büyük yerleşim alanı olarak şekillenen bir forma sahiptir. Bu iki yerleşim bölgesini ayıran Nilüfer Çayının doğu kesiminde Osmangazi ilçesinin bir kısmı ve Yıldırım ilçesi yer alır. Osmangazi İlçesi ve yakın çevresi öteden beri Bursa ilinin merkez ilçesini oluşturmaktadır. 1987 yılında Bursa'nın Büyükşehir statüsü kazanması ile Osmangazi, Nilüfer ve Yıldırım İlçeleri Bursa'nın merkez ilçeleri durumuna gelmiştir.

İnceleme alanı, Osmangazi ve Yıldırım ilçelerinin sınırları içinde bulunmaktadır. Söz konusu sahanın güney sınırını, yamaçlar üzerindeki yerleşmelerin sona erdiği noktalar oluşturmaktadır. Alanın kuzey-kuzeybatı sınırı ise Eski Ankara Yolu ve Bursa-Mudanya Yolu ile sınırlandırılmıştır. Batıdaki sınır, Cilimboz deresi ve kentin batısında yamaç yerleşmelerinin kesintiye uğradığı Demirkapı mahallesinin batı sınırı olarak belirlendi. Doğudaki sınır ise Eski Ankara Yolu üzerindeki Oto Sanayi Sitesi'nin batısından geçirilmiştir.

Kenti Uludağ'ın yamaçları boyunca güney yönünde çevreleyen gecekondu kuşağı, yaklaşık 10 mahallenin sınırları içinde ve/veya çevresinde bulunmaktadır. Bu mahalleler batıdan doğuya doğru sırasıyla Osmangazi İlçesi sınırları içinde yer alan Demirkapı, Alacahırka, Pınarbaşı, İvazpaşa mahalleleri ile Yıldırım İlçesi sınırları içindeki Mollaarap, Teferruç, Akçağlayan ve Fidyekızık mahalleleridir. Bu mahalleler araştırmanın anakütlesini oluşturmaktadır. Araştırma için seçilen örneklem mahalleleri ise Osmangazi İlçesine bağlı Demirkapı, Alacahırka, Pınarbaşı ve İvazpaşa mahalleleri ile Yıldırım İlçesine bağlı Akçağlayan ve Fidyekızık mahalleleri olarak belirlenmiştir (Şekil 1). Böylece, gecekondu kuşağı üzerinde kentin doğusu ve batısında yer alan, farklı konumlara sahip alanlarda gecekondulaşma sürecindeki farklılıkların araştırılması hedeflenmiştir.

Şekil 1: Araştırma alanının lokasyonu

Yamaçlardaki gecekondu kuşağı bazı kesimlerde, Uludağ'dan kaynağını alarak kuzey yönünde akış gösteren derelerin oluşturduğu vadiler ve onları çevreleyen yüksek eğim dereceli sırtlar tarafından kesintiye uğrar*. Yamaçlar üzerindeki gecekondu kuşağının batı kenarını oluşturan Demirkapı Mahallesi'nden Abdal Murat deresi geçmektedir. Daha doğuda Alacahırka ve Pınarbaşı mahallelerinden Cilimboz deresi; merkezi kesimde yer alan Maksen ve Mollaarap mahalleleri arasında sınır oluşturan Gökdere bulunur. Yamaçlardaki gecekondu kuşağının en doğusunda yer alan Fidyekızık Mahallesi'nin de batı sınırını Kaplıkaya vadisi oluşturur (Şekil 1).

Yamaçlar Üzerindeki Gecekondulaşma Sürecinin Temelleri

Araştırma alanındaki gecekondu, kent içinden dikkat çekici bir konumda, oldukça elverişsiz bir topografya üzerinde kuruludur. Gecekondu için sıklıkla elverişsiz topografik koşullara sahip alanların seçilmesi kuşkusuz birçok kentte rastlanan bir durumdur. Türkiye'de gecekondulaşmanın hızla arttığı İzmir, Ankara, İstanbul gibi şehirlerde de gecekondu genellikle relief bakımından son derece

* Kentin doğusunda yer alan ve Uludağ'dan kaynaklanan Kaplıkaya ve Balıklı dereleri birleşerek Deliçay'ı oluşturur. Orta kesimde yer alan Gökdere ve batıda yer alan Cilimboz derelerinin karıştığı Deliçay, Nilüfer Çayı ile birleşir.

elverişsiz yüksek tepe ve dağ eteklerine adeta bir çivi ile tutturulmuş bohçaları andırmaktadır (Sevgi, 1988: 80). Kuşkusuz Bursa'da gecekondulaşma sürecinde eğitim derecesi yüksek yamaçların tercih edilmesini etkileyen bazı faktörler bulunur. Esasen buradaki yer seçiminde birbiri ile ilişkili öğeler içeren mekansal bir süreç söz konusudur. Nitekim günümüzde kullanılmayan yollar ve geçmişte bu çevrede sürdürülen ekonomik etkinlikler, gecekonduların bu çevrede ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.

Bilindiği gibi Bursa, yüzyıllar boyunca ipek üretimi ve ticaretine bağlı olarak önemli bir merkez olmuştur. Ancak 19. yüzyıla kadar "endüstri öncesi kent" niteliği taşıyan Bursa, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren "endüstri kenti" özelliklerini yansıtmaya başlamıştır. Bursa'da endüstrinin temellerini oluşturan ipekçilik, 19. yüzyılda buharlı makinelerin devreye girmesiyle daha çok Gökdere ve Cilimboz deresi çevresinde kurulan fabrikalarla gelişme göstermiştir. 1800'lerin ortalarına doğru kentte, ipek üretimi alanında buhar ve su gücüyle çalışan iplik çekim fabrikalarının çoğalması yoğun bir ücretli emek kullanımını da beraberinde getirmiştir (Kaygalak, 2007: 29). Esasen burada kurulan ipek fabrikalarının yer seçiminde hem bir akarsuya hem de işçilerin yoğun olarak bulunduğu konut alanlarına yakın olması önemli rol oynamıştır (Dostoğlu, 2004: 58).

İpek işlerinde işgücüne duyulan gereksinim, bu çevrenin nüfuslanması üzerinde önemli etkilere sahip olmuştur. Büyük nüfus mübadelesinden sonra daha çok ipek işlerinde çalışan Rumların kentten ayrılmasıyla ortaya çıkan işgücü açığı, yakın çevreden başlayarak göçleri kendine çekmiştir. Bu sektörde çalışacak nüfusun kent ve çevresinden tam olarak karşılanamaması nedeniyle Uludağ ve çevresindeki kırsal yerleşmelerden işgücü temini yoluna gidilmiştir. Nitekim geçmişte Söğüt (Bilecik)'ten getirilen işçiler için fabrikanın yanında lojmanların yapılması, o dönemde işçi bulma konusunda güçlüklerin bir göstergesidir (BURSAV, 2008: 229). Uludağ üzerinden kurulan bu bağlantı ilerleyen yıllarda güçlü bir göç yoluna dönüşmüştür. Böylece Bursa'nın önemli endüstri etkinliği durumundaki ipekçilik, Uludağ ve çevresinden kente yönelen göçleri ve ilk gecekonduların yamaçlar üzerindeki yer seçimini yönlendiren esas faktör olmuştur.

Uludağ ve çevresinin Bursa ile bağlantısını sağlayan yol güzergahı geçmişten günümüze değişiklikler geçirmişse de, öteden beri Bursa'dan Uludağ'a ayrılan yol araştırmanın örneklem mahalleleri olan Pınarbaşı, İvazpaşa, Alacahırka mahallelerinden geçmektedir. 1960 yılında Bursa-Uludağ bağlantısını sağlayan yeni yolların yapılmasıyla ortadan kalkan kervan yolları da yine bu çevreden geçmekteydi. İvazpaşa Mahallesi'nde Kuştepe Kervanyolu olarak bilinen bu yol Tahtakale, İvazpaşa, Kuştepe, Abdalmurat, Devetarlası, Yeşiltarla, Soğukpınar, Karaislâ, Keles, Orhaneli, Harmancık'tan geçerek Tavşanlı'ya ulaşmaktaydı. Başta Keles, Orhaneli olmak üzere Harmancık ve Büyükorhan gibi Bursa'nın Uludağ üzerinde yer alan ilçelerinden kente göç edenler, kentin yamaçlarında Alacahırka, Pınarbaşı ve İvazpaşa mahallelerinde ilk gecekondu kurmuştu. İnceleme alanının batısındaki bu mahalleler, göç aldıkları çevrelerin benzerliğinin yanı sıra gecekondulaşma bakımından da ortak bir sürece sahip olmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Balkanlardan kente yönelen göçler, özellikle 1950'lerde yoğunlaşarak kentleşme sürecinde bir kırılma noktası oluşturmuştur. Bu göç dalgalarına bağlı olarak kentsel yerleşim kuzey yönünde Bursa Ovasına doğru genişlemeye başlamıştır. Burada göçmenler için oluşturulan yeni mahallelerin çevresinde ortaya çıkan ilk gecekondu, kısa bir süre sonra bu çevrede kontrolün ve yıkımların artması ile denetimin güç olduğu, arsa bedeli de ödemeyecekleri Uludağ yamaçlarına yönelmiştir. Böylece yamaçlar üzerinde gecekondulaşma hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. Yamaçlar üzerindeki gecekondu alanları dikey doğrultuda sınırlı genişleme göstermesine karşılık, yatay yönde hızlı yayılım göstererek kesintisiz bir uzanış oluşturmaktadır. Yamaçlar üzerindeki genişleme günümüzde bu kuşağın doğusunda Fidyekızık ve Akçağlayan mahalleleri çevresinde meydana gelmektedir. Uludağ yamaçlarında kenti çevreleyen kaçak yapılaşma, eğitim derecesi daha yüksek alanlara doğru ilerleyişini sürdürmektedir.

Bursa'nın Nüfuslanma Sürecinde Etkileşimli İki Faktör: Sanayileşme ve Göçler

Bursa, gerek gelişmişlik özellikleri bakımından gerekse nüfus büyüklüğü açısından, öteden beri Türkiye'nin ilk sıralarda yer alan illerinden biri olmuştur. 1970-2000 döneminde Bursa, nüfus bakımından ilk altı ilin arasında mutlaka yer almıştır. Her ne kadar Bursa, sanayileşmeye bağlı olarak aldığı göçlerle özellikle 1960'tan sonra hızlı bir nüfuslanma sürecine girmişse de daha önceleri de büyük göç akınlarına uğramıştır (93 Göçmenleri, Balkan Savaşı göçmenleri vd). Cumhuriyet döneminin en yoğun göç dalgalarından ilki Lozan Antlaşması kapsamındaki Nüfus Mübadelesi ile olmuştur. 1924-1933

yılları arasında Bursa'ya gelen göçmenlerin sayısı 31.658 kişidir (Altun vd., 2001: 31). İkinci büyük göç dalgası ise başta Bulgaristan olmak üzere yine Balkanlar'dan kaynaklanmıştır. Özellikle 1951 ve 1968 yıllarındaki yoğun göçler, büyük ölçekli endüstri kuruluşlarının yer seçimi için Bursa'nın tercih edilmesinde etkili olmuştur. Bilindiği gibi kente gelen Balkan göçmenleri çoğunlukla vasıflı işgücü özelliği taşıyordu. Ancak esas sorun Balkanlardan gelen bu kütleinin doğurduğu istihdam gereksinimini karşılayabilecek iş alanlarının oluşturulmasıydı. Otomotiv endüstrisi ile bu sorunun aşılması öngörülmüştür. Ancak otomotiv endüstrisine bağlı gelişen büyük ölçekli bir sanayileşme ile birlikte Bursa'nın kendi kırından aldığı göçlerin yanı sıra Anadolu'nun çeşitli kesimlerinden aldığı göçler de giderek artmıştır. Böylece 1960 öncesindeki göçler sanayileşmenin yer seçimini etkilerken, gelişen sanayi de 1970'lerden itibaren göçleri kendine çekmeye başlamıştır. Göçlerin sürekliliği, kentin nüfuslanma sürecinde bir kırılma noktası oluşturmuştur. Bu tarihlerden sonra Bursa'da kentsel gelişimin kontrolü büyük ölçüde zayıflamıştır.

Çizelge 1: Bursa Merkez İlçede kentsel ve kırsal nüfus miktarının yıllar göre değişimi (1935-2007)

Sayım yılları	Kent	Kır	Toplam
1927	-	-	127.251
1935	72.187	68.757	140.944
1940	77.598	71.410	149.008
1945	85.919	75.128	161.047
1950	103.812	79.993	183.745
1955	128.875	83.133	212.008
1960	153.866	113.018	266.884
1965	211.644	95.109	306.753
1970	275.953	103.531	379.484
1975	346.103	119.554	465.657
1980	445.113	162.108	607.221
1985	612.510	135.114	748.358
1990	834.576	67.284	901.860
2000	1.194.687	106.598	1.301.285
2007	1.431.172	131.656	1.562.828

Kaynak: TÜİK'ten talep yolu ile sağlanan veriler, 2009.

1960 sonrası nüfus yapısında görülen değişiklikler daha çok Bursa'nın ekonomik yapısındaki değişiklikleri yansıtır. Nitekim Bursa Merkez İlçenin nüfusu 1935-1960 yılları arasında genel olarak düzenli artışlara sahiptir (Çizelge 1). Büyük oranlardaki nüfus artışının daha çok 1960'dan sonra meydana gelmesi, sanayi yatırımlarına bağlı olarak kentin aldığı göçlerle açıklanabilir. Şekil 2'de izlenebildiği üzere Merkez İlçenin nüfus artışı her zaman Bursa İli ve Türkiye ortalamasından yüksek olmuştur. Diğer taraftan 1975-1980 döneminde ve 1985-1990 dönemlerinde Türkiye'de nüfus artış hızı düşüş eğilimi gösterirken, Bursa İli ve Merkez İlçede belirgin artışlar meydana gelmesi dikkat çekicidir. Özellikle 1960-1965 ve 1985-1990 dönemlerinde merkez ilçenin nüfus artış hızı en yüksek seviyelerine ulaşmıştır.

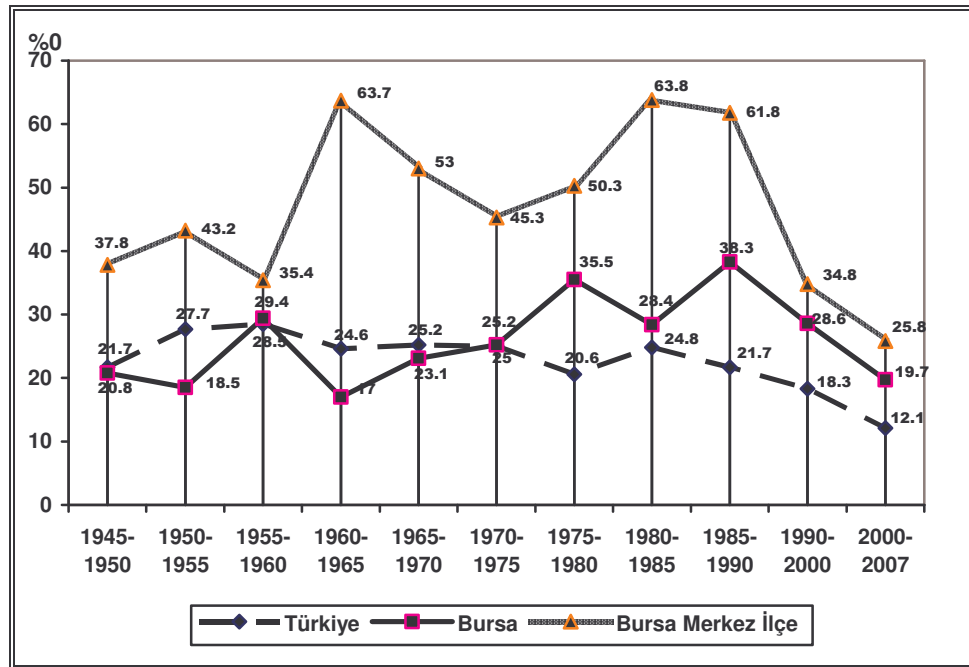
Bursa ilinin kentsel nüfus oranı da, kentsel alanlara aldığı göçler nedeniyle yüksek düzeydedir. 1927 yılında Bursa ilinde yaşayan kentli nüfus oranı % 28,6 iken, yine 1960'dan itibaren hızlı bir artış yaşanmış ve 2007 yılında kentte yaşayanların oranı % 81,5'e ulaşmıştır. 1960-1990 tarihleri arasındaki 30 yıllık süreçte Bursa İlının nüfusu 2,5 kat artarken; Merkez İlçe nüfusu aynı dönemde 5,5 kat artmıştır. Benzer şekilde aynı dönemde Bursa İli kent nüfusu yaklaşık 4,5 kat artarken; Merkez İlçenin kent nüfusunda 5,5 katlık bir artış meydana gelmiştir (Çizelge 1).

Kırsal ve kentsel nüfustaki değişimler Bursa'da 1960 öncesinde güçlü bir kentleşme hareketinin bulunmadığını ve il dışına göçlerin yaşandığına işaret etmektedir. 1950'ler aslında Bursa ilinin göç verdiği ve net nüfus kaybına uğradığı bir dönemdir. Bu dönemde Bursa, diğer büyük kentlerden farklı olarak sanayileşme sürecinin dışında kalmış ve genelde ekonomisi tarıma dayanan geleneksel yapısını sürdürmüştür (Çalışkan, 1994: 43).

Bursa'da gözlenen göç hareketlerinde kentteki yoğun sanayileşme hareketlerinin belirgin izleri bulunur. Örneğin 1950'li yıllarla 1960'lı yıllar arasında bu açıdan önemli farklar görülür. 1960'lara gelindiğinde Bursa'da göçün tümüyle nitelik değiştirdiği gözlenmektedir. Bu yıllardan itibaren ilin ekonomik yapısal özellikleri de bir değişim sürecine girmiştir. Sanayi etkinliklerinin, ölçek olarak büyümesinin yanı sıra, bu etkinliklere bağlı olarak ticaret ve hizmetler sektöründe meydana gelen canlılık, yoğun bir işgücü talebi oluşturmaya başlamıştır. Yine de 1960'ların başında Bursa, hem göç alan hem de

başka illere göç vermeyi sürdüren bir ildir. 1960'ların başında Bursa'dan başka illere göç eden 46.000 kişiye karşılık, 65.000 kişi Bursa'ya başka illerden göç etmiştir. Böylece o tarihte net göç 19.000 kişi olmuştur. 1960-1965 döneminde ise net göç 58.967 kişiye çıkmıştır. 1965-1970 döneminde %0 23.7 net göç hızı ile Türkiye'deki tüm iller arasında 7. sırada bulunan Bursa, 1970-1985 dönemi içinde ilk beşte yer almıştır (Çizelge 2). 1985-1990 döneminde %0 61.6, 1990-2000 döneminde de %0 45.1 net göç hızı ile 6. sıralarda yer almıştır. Net göç miktarına göre ise 1975-1980 döneminde 3. sırada yer alan Bursa, 1980-1985 döneminde 4. sırada, 1985-1990 döneminde 3. sırada, 1990-2000 döneminde ise 5. sırada yer almıştır (DPT, 2008: 23).

1965 yılında Bursa'nın kır nüfusunda belirgin bir düşüş söz konusudur. Bunun nedeni, Bursa'nın kendi kırından Bursa kent merkezine yönelen göçlerin 1960'lı yıllarda artarak sürmesidir. Bu göçler esasen sanayileşmenin nüfus çekmesinden çok kırın nüfusu itmesinden kaynaklanmıştır. Tarımda makineleşme ve kırsal kesiminde görülen yüksek nüfus artışı da, il içindeki kırsal alanlardan kent merkezine yönelen göçleri teşvik etmiştir. Bursa'nın 1970'lerin başından itibaren en az göç veren iller arasında ilk sıralarda alması kuşkusuz bu dönemde Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulması ve otomotiv endüstrisinin kuruluş yeri olarak Bursa'nın seçilmesi ile yakından ilgilidir. Böylece kendi kırından Bursa'ya yönelen sınırlı göçler, 1970'lerden itibaren yerini yurt içinden gelen güçlü iç göçlere bırakmıştır.

Şekil 2: Nüfus sayımı dönemlerine göre Türkiye geneli, Bursa ili ve Bursa merkez ilçenin nüfus artış hızlarının karşılaştırılması.

Çizelge 2: Türkiye'de daimi ikametgaha göre net göç hızı en yüksek olan beş il ve net göç hızları (%0).

	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1990-2000
1	Kocaeli (112.9)	Kocaeli (67.0)	Kocaeli (108.2)	Tekirdağ (96.8)
2	İzmir (73.7)	İstanbul (60.5)	İstanbul (107.6)	Muğla (70.2)
3	İstanbul (73.4)	İçel (56.5)	Antalya (89.7)	Antalya (64.3)
4	Bursa (61.0)	İzmir (41.9)	İçel (68.3)	Bilecik (57.9)
5	İçel (57.5)	Bursa (41.1)	İzmir (63.8)	İstanbul (46.1)

Kaynak: DPT, 2008.

1970'li yıllarda Bursa'daki güçlü sanayileşme hareketi diğer bazı büyük şehirlerden göç almasına da neden olmuştur. Örneğin 1975-1980 döneminde İzmir'in net göçünde negatif etkiye sahip tek il, dönemin hızla sanayileşen kenti Bursa olmuştur (Işık, 2009: 13). Göçle gelen nüfus, sanayi yatırımlarının hızlı bir şekilde arttığı 1980'li yıllarda da artışını sürdürmüştür. Bursa zaman içinde kazandığı metropol karakteri ile kısa ve uzun mesafeli olmak üzere ülke genelindeki çeşitli ölçeklerdeki yerleşmelerden göç almaya başlamıştır. Bursa'da tarım kesiminin işgücü talebi daha çok çevre illerden

nüfus çekerken; sanayi ve hizmetler sektörünün yarattığı iş olanakları da uzak illerden göç almasına yol açmıştır.

Nitekim gecekondulaşmanın sürdüğü örneklem alanına ait nüfus verileri, bu çevrede göçlere bağlı olarak yüksek bir nüfus artışının varlığını ortaya koymaktadır. Özellikle Akçağlayan, Fidyekızık ve İvazpaşa mahallelerinde durum daha belirgindir (Çizelge 3). Araştırma alanındaki örneklem mahallelerin toplam nüfusu 2007'de 31.544 kişidir. En fazla nüfusa sahip mahalleler kentin doğusunda yer alan, Yıldırım ilçesindeki Akçağlayan ve Fidyekızık'tır. Sadece bu iki mahallenin toplam nüfusu 17.637'dir ve çalışma alanındaki nüfusun % 56'sını oluşturmaktadır. Söz konusu iki mahalle, kent nüfusuna katılan yeni göçmenlerin tercih ettiği, kaçak yapılaşmanın yamaçlardaki orman arazileri içinde sürdüğü bir alandır.

Çizelge 3: Örneklem mahallelerin 2000 ve 2007 yıllarındaki nüfusları ve yıllık nüfus artış hızları

Mahalle	2000 nüfusu	2007 nüfusu	Nüfus miktarındaki değişim (2000-2007)	Yıllık nüfus artış hızı (%)
Akçağlayan	11.154	13.563	2.409	27.93
Alacahırka	4.755	5.468	713	19.95
Demirkapı	2.338	2.468	130	7.73
İvazpaşa	2.676	3.182	506	24.74
Fidyekızık	3.412	4.074	662	25.33
Pınarbaşı	2.675	2.789	114	5.96
Toplam	27.010	31.544	4.534	18.6

Kaynak: TÜİK'ten talep yolu ile sağlanan veriler, 2009.

Göçlerin Uludağ Yamaçlarındaki Gecekondulaşmaya Etkileri

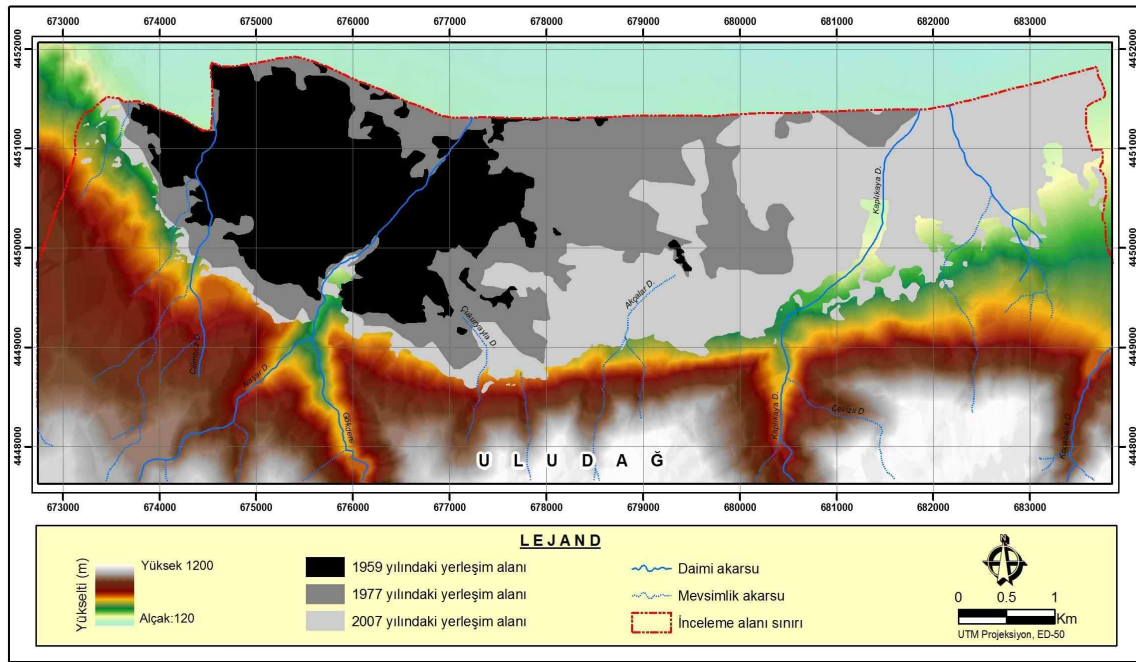
Daha önce de ifade edildiği gibi, 1960 yılı öncesinde Bursa'da güçlü bir kentleşme hareketi olmamıştır ve o dönemde kente yönelen göçler daha çok Bursa'nın kendi kıyısından kaynaklanmıştır. Bu döneme ait ilk gecekondulaşma yerleşmeleri, sanayileşmenin çektiği göçlerden ziyade Balkanlar'dan yönelen yoğun göçlerle alakalıdır. 1959 yılında kentsel gelişimin daha çok kentin tarihsel yerleşim alanı çevresinde ve ova yönünde olduğu izlenmektedir (Şekil 3). Kenti kuzeyden çevreleyen bu kesim daha çok Balkan göçmenlerinin iskanını için hazırlanan mahalleleri kapsamaktadır. Bu tarihte yerleşim alanlarının ovaya doğru yayılmaya başlamasına karşın, yerleşmeler henüz kuzeydeki Ankara ve Mudanya yollarına kadar ulaşmamıştır. Özellikle bugünkü Yıldırım ilçesi sınırları içinde bulunan alanda yerleşimlerin oldukça sınırlı olduğu izlenmektedir. Eğitim derecesi yüksek alanlardaki yerleşmelerin bu tarihte daha çok Gökdere çevresindeki Maksem ve Mollaarap mahalleleri çevresinde görülmektedir.

1960-1970 dönemi, ekonomik hareketlerin niteliğinde ve hacminde meydana gelen artışlara koşut olarak kentsel gelişme açısından patlama yaşanan bir dönem olmuştur. Sanayileşmeye bağlı olarak kırdan kente yönelen göçler ile kent merkezine yakın alanlarda yeni konut alanları oluşmaya başlamıştır. Bu süreç içinde olağan durumlara göre hazırlanan bölge ve kent planları geçerliliğini kaybetmiş, yeterli arsa olmadığı için konut sunumunda sıkıntı başlamıştır. Kentteki mevcut konut alanlarında barınabilecek ekonomik güce sahip olmayan grupların, kent çevresindeki imarsız ve yasal olmayan alanlarda düşük kaliteli konutlar inşa etmeleri ile gecekondulaşma hız kazanmıştır.

1959 ve 1977 yıllarında araştırma alanındaki kentsel gelişim kıyaslandığında, önemli değişimlerin olduğu görülür. Aradan geçen 18 yıllık sürede kentin çok geniş bir alanı kapsayan büyüme gösterdiği görülmektedir. Bu süreçte Osmangazi ilçesinde yeni yerleşim alanlarının yüksek eğimli yamaçlar üzerinde dikey ve yatay yönde ilerlemesi artmıştır. Gecekonduların yamaçlar üzerinde kenti kuşatan görünümü belirginleşmiştir.

Esasen 1959 yılından sonraki kentsel büyümenin hemen her yerde eski yerleşim alanlarını halka şeklinde çevrelediği izlenmektedir. Araştırma alanının Osmangazi İlçesi sınırları içindeki kalan kesimi 1977'de tamamen yerleşik alan durumuna gelmiştir. Daha o tarihlerde meydana gelen bu doygunluk, ileri tarihlerde yeni yerleşmeler ile yamaçlar üzerinde baskı ve tahribatın artacağına işaret etmiştir. Bugünkü Yıldırım İlçesinin sınırları içinde kalan alanda ise, yerleşim alanlarının bir önceki döneme kıyasla doğu yönünde kesintisiz uzanarak, geniş bir alan kapladığı gözlenir. Araştırma alanını kuzeyde sınırlayan Ankara ve Mudanya yollarına kadar uzanan alanda ve bu yollar çevresinde doğu-batı yönünde kesintisiz uzanan yerleşim alanları dikkati çekmektedir (Şekil 3).

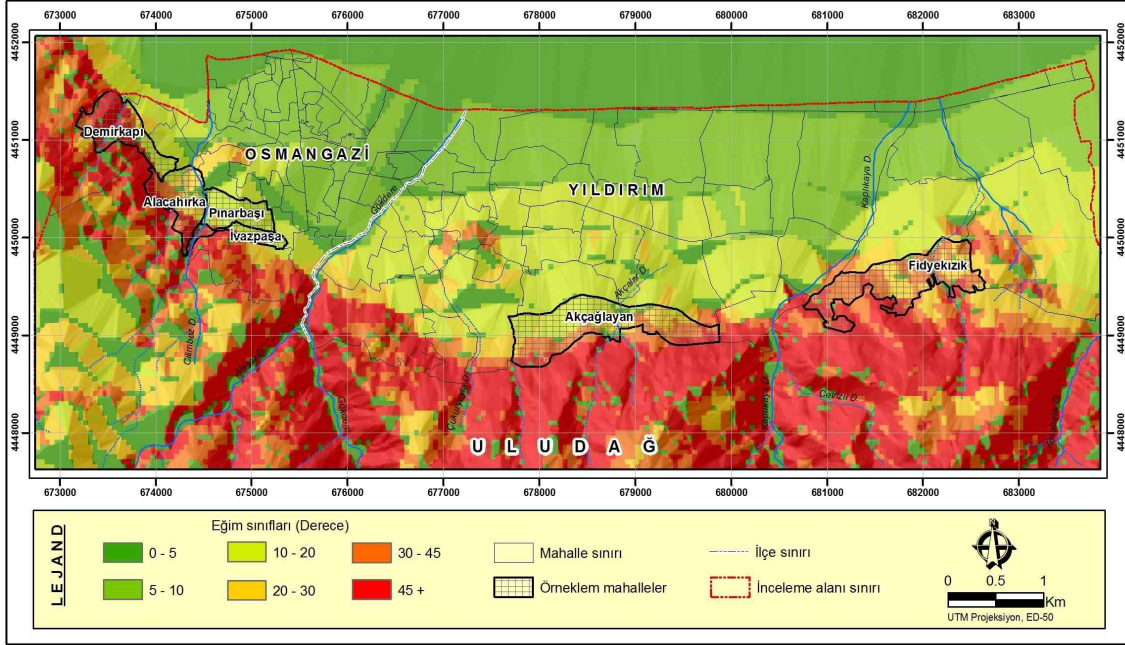
Şekil 3: Araştırma alanında yıllara göre yerleşim alanlarının gelişimi (1959-2007)

Sanayi, göçler için günümüzde de çekim oluşturmayı sürdürmektedir. Nitekim araştırmanın gerçekleştirildiği 2007 yılında, kentsel gelişimin yeni göçlerle kaçak yapılaşmanın etkisi altında bulunduğu izlenmektedir. Bu tarihte yamaçlar üzerindeki gecekondu kuşağının araştırma alanı boyunca doğu-batı yönünde, sadece dere yatakları ve park alanlarında küçük boşluklar bırakarak bütünleştiği izlenmektedir. Kentsel alanın genişlemesi açısından bir başka önemli nokta ise doğu yönündeki büyümenin bu dönemde çok yüksek bir seviyeye ulaşmış olmasıdır. 2007 yılında araştırma alanının tamamına yakını yerleşim alanı haline gelmiş ve Uludağ'ın yüksek eğim derecesine sahip yamaçları ile sınırlanmıştır (Şekil 4, Şekil 5). 1977-2007 döneminde yerleşim alanlarının Kaplıkaya vadisinin doğusuna geçtiği ve esasen bu dönemin doğuya doğru muazzam bir büyüme gösterdiği saptanmaktadır. Bu dönemde kentsel büyüme, Yıldırım İlçesi üzerinden kentin doğuya doğru açılması ile karakterize olmuştur.

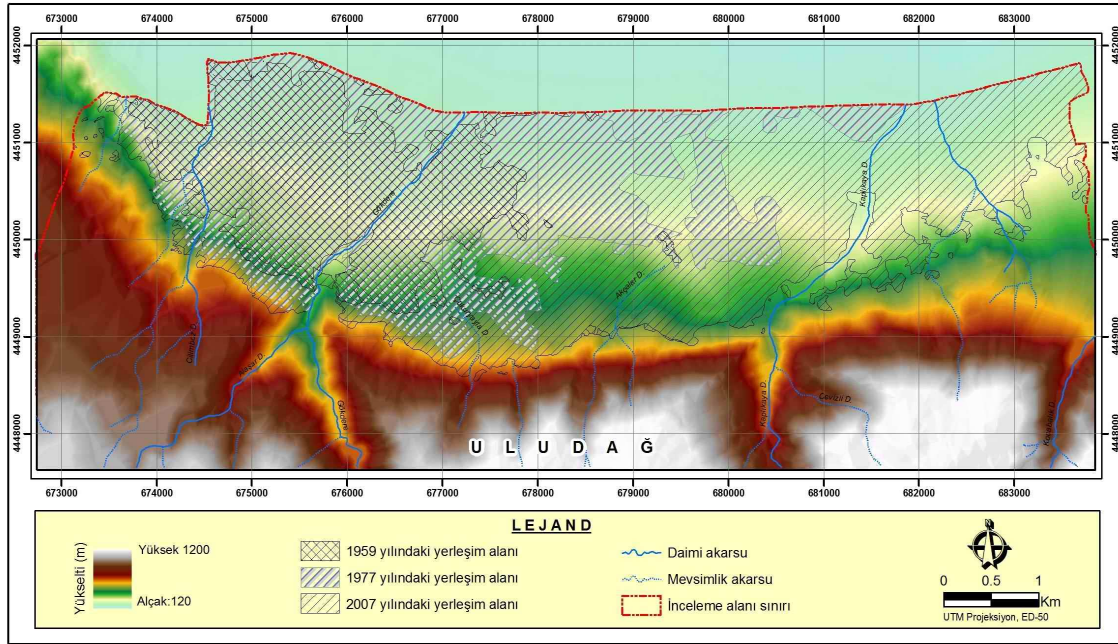
Doğal eşikler tarafından sınırlanan kentsel alandaki yapılaşma zamanla eğim derecesi daha yüksek alanlara doğru genişleme göstermiştir. Tarihsel süreç incelendiğinde bu durum açıkça saptanmaktadır. Kentte yerleşmeye uygun olmayan eğim derecesi yüksek alanlarda her geçen gün yapılaşmanın artması, nüfusun yerleşim alanları üzerindeki baskısını göstermektedir. Diğer yandan eğim derecesi yüksek alanlardaki yapılaşmanın genellikle imara aykırı olarak gerçekleşmesi, kentsel alanda gecekondulaşmanın boyutlarını göstermesi bakımından önem taşımaktadır (Foto 1).

Çizelge 4'den anlaşılacağı gibi, araştırma alanı olarak belirlenen sahadaki yerleşim alanları sürekli olarak genişlemiştir. Yerleşmelerin kapladığı alanlar ile eğim sınıfları arasındaki ilişkiye göz atıldığında, yerleşim alanlarında yaşanan artış tüm eğim sınıfları üzerinde gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle 1959'dan 2007 yılına kadar geçen sürede şehrin kapladığı alan tüm eğim sınıflarında mutlak değer olarak artış göstermiştir (Çizelge 4).

5°-10° arasında eğime sahip olan alanlar tüm yıllarda en fazla yerleşilen kesimleri meydana getirmektedir. Eğimi 30°'nin üzerinde olan kesimlerde ise özellikle 1970'li yıllardan itibaren yapılaşma hızının arttığı görülmektedir (Çizelge 4). Nitekim, bu eğim sınıfı üzerindeki yerleşim alanlarının yüzölçümü 1959 yılında 162.500 m² iken, 1977 yılında 825.000 m²'ye, 2007 yılında ise 1.712.500 m²'ye yükselmiştir. Böylece 1959-2007 yılları arasında, 30°'den fazla eğime sahip olan alanlar üzerindeki yerleşmelerin yüzölçümü yaklaşık % 954 oranında genişlemiştir. Yerleşim alanlarının genişlemesi 45°'den daha eğimli alanlarda ise yaklaşık 20 kata ulaşmıştır (Şekil 6). Sonuç itibarıyla incelemeye konu olan alandaki yapılaşma tüm eğim sınıfları üzerinde artış göstermiştir, ancak oransal olarak en hızlı değişim 45°'den daha eğimli alanlarda gerçekleşmiştir. Şekil 5 incelendiğinde 45°'nin üzerinde eğime sahip alanların daha çok örnek alan çevresindeki gecekondu alanları olduğu izlenmektedir.

Şekil 4: Araştırma alanı ile örneklem mahallelerin lokasyonu ve eğim sınıfları ile ilişkisi (2007).

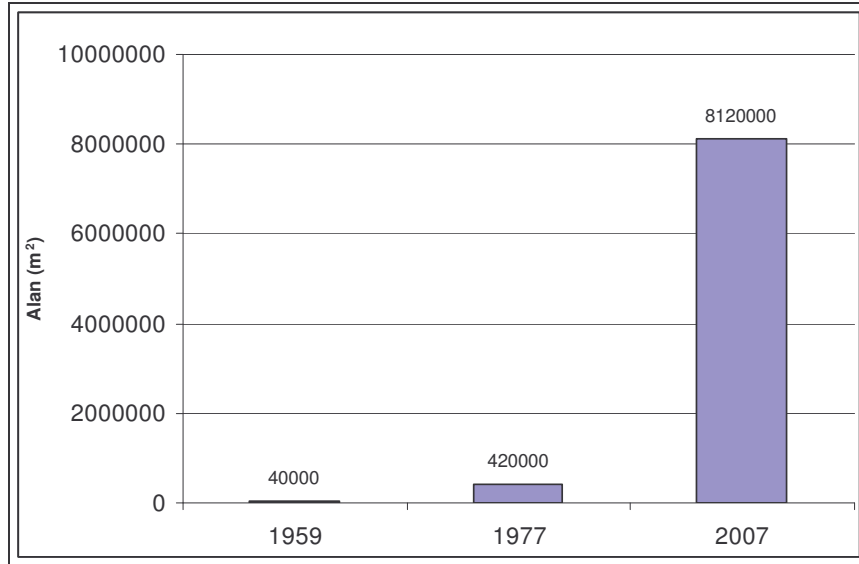
Şekil 5: Araştırma alanındaki yapılaşmanın yıllar itibarıyla yükselti kademelerine göre gelişimi (1959-2007)

Foto 1: Uludağ'ın eğimli yamaçlarında giderek daha geniş alanlarda yayılış gösteren gecekondu (Demirkapı Mahallesi'nden kentin güneydoğusuna bakış)

Çizelge 4: İnceleme alanında yıllara göre yerleşim alanlarının eğim sınıfları bakımından dağılışı

Eğim sınıfı (°)	1959		1977		2007	
	m ²	%	m ²	%	m ²	%
0 - 5	932.500	15.8	1.960.000	16.7	2.512.500	12.7
5 - 10	2.450.000	41.6	4.575.000	39.1	7.942.500	40.1
10 - 20	1.875.000	31.8	3.597.500	30.7	6.320.000	31.9
20 - 30	472.500	8.0	752.500	6.4	1.315.000	6.6
30 - 45	122.500	2.1	405.000	3.5	900.000	4.5
45+	40.000	0.7	420.000	3.6	812.500	4.1
Toplam alan	5.892.500	100	11.710.000	100	19.802.500	100

Şekil 6: Eğimin 45°'den fazla olduğu kesimlerde, yerleşmeye açılan alanların yüzölçümündeki değişim.

Gecekondulaşma Sürecinde İmar Planlarının Etkisi

Sağlıklı bir kentsel gelişim sürecinde, gecekonduların önlenmesi önem taşıyan bir konudur. Bu süreçte ulusal ölçekteki politikaların dışında yerel yönetimlerin de çeşitli politikalar ile, imar planları ve uygulama araçları ile sürece müdahale olanakları bulunur. Bursa'da kentsel alanın planlanması çalışmaları öteden beri titiz bir şekilde ele alınmıştır. Ancak bu süreç içinde, farklı dönemlerde birbirinden oldukça farklı anlayışlarla oluşturulan çok sayıda imar planı ortaya çıkmıştır. Örneğin Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'ye davet edilen yabancı mimar ve plancılardan üçü, Bursa'nın planlama dönemlerine de imzalarını atmıştır. Ancak Alman Lörcher (1924), Fransız Prost (1940) ve İtalyan Piccinato (1960)'nun hazırladığı planların hiçbiri tümüyle hayata geçirilememiştir. Bu planlardan sonra Bursa Belediyesi tarafından 1976'da 1/25.000, 1986 yılında ise 1/5.000 planları hazırlanmıştır. Bu planlar 1995 ve 1998 yıllarında revize edilmiş, 1998 yılında ise 1/100.000 ölçekli plan kabul edilmiştir. Bu plandan sonra 2006 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından 1/25.000 ölçekli yeni bir imar planı hazırlanmıştır.

Luigi Piccinato'nun 1958-1960 yılları arasında hazırladığı plan aynı zamanda gecekondulaşmanın belirginleştiği dönem ile kesişir. Söz konusu plan, temelde kentin sahip olduğu doğal ve tarihi değerleri korumayı, bunun yanında yoğun bir kentsel gelişmeyi hedeflemiştir. Yeni sanayi alanları öneren planda buna bağlı olarak kentin kuzey, doğu ve batı yönlerinde yoğun yerleşim alanları ile genişlemesi öngörülmüyordu. Ancak kent, bu planda 250.000 nüfusa göre planlanmıştır. Oysa o yıllar, Bursa nüfusunun iç ve dış göçler nedeniyle hızla artmaya başladığı bir dönemin başlangıcıydı. Dolayısı ile bu plan ihtiyaçlara yanıt veremediğinden uygulanma olanağı elde edememiştir. Esasen izleyen yıllarda da temel sanayi kolları ile bağlantılı olarak gelişen yan sanayinin, göçler için büyük çekim etkisi oluşturacağı öngörülememiştir. Böylece sanayileşme sürecine paralel olarak sürekli nüfus artışının gerisinde kalan planlama çalışmaları, imar dışı alanlarda yapılaşmanın artmasına engel olamamıştır. Gerek 1976 yılında hazırlanan Bursa Kent Bütünü ve Yakın Çevre Planı olsun, gerekse 1977 yılındaki Ova Koruma Protokolü olsun, yamaçlar üzerindeki çarpık yapılaşmayı görmezden gelerek ovanın olabildiğince korunmasına odaklanmıştır. Ancak bu önlemler kaçak yapıların ve sanayi kuruluşlarının ovaya yayılmasını önleyemediği gibi, yamaçlar üzerindeki gecekondu alanlarının giderek büyümesine yol açmıştır. 1984 Bursa Nazım Planında ise kentsel yerleşmenin Ankara-İzmir karayolu boyunca yayılması ana karar olarak belirlenmiştir. Bunun temel nedeni kentin güneyde Uludağ eteklerindeki doğal sit alanları ile kuzeyde ise ova koruma kapsamındaki sulu tarım arazileri ile sınırlanmış olmasıdır. 1995 yılında hazırlanan 1/5.000 Ölçekli Nazım İmar Planı ile kentin gelişim kentsel gelişim batıya doğru yönlendirilmiş; kentin doğusunda yer alan Yıldırım ilçesinde ise Ankara yolu kuzeyi yeni gelişim alanı olarak belirlenmiştir. Söz konusu gelişmeler yamaçlar üzerindeki baskıyı azaltmakla birlikte, bu kez de yerleşime açılan yeni imarlı alanlar çevresinde kaçak yapılaşma hız kazanmıştır.

Son olarak 2006 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesince 1/25.000 ölçekli Nazım İmar Planı hazırlanmıştır. Bu son plana değin Uludağ yamaçlarının kaçak yapılaşmadan korunması konusunun daha önce ele alınmadığını da belirtmek gerekir. Çalışmada incelediğimiz alanın bir bölümü de söz konusu planın merkez planlama bölgesi içinde yer almaktadır. Plan için belirlenen koruma ilkeleri arasında Uludağ yamaçlarında orman niteliği taşımayan 1. derece doğal sit alanlarının doğası ve kent silüeti açısından önemli olduğundan buraların korunacağı ifade edilmektedir. Bu hedefe göre düzenlenen planlama alanı Uludağ yamaçlarında yer alan Demirkapı, Alacahırka, İvazpaşa, Mollafenari mahallerinin 1. derece doğal sit alanında kalan kısımları ile Uludağ'a Kireç Ocakları mevkiî çevresine kadar olan Bursa Büyükşehir Belediyesi sınırları içindeki 1. derece doğal sit alanlarını kapsamaktadır. Buradaki planlama çalışmalarını Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Osmangazi Belediyesi birlikte yürütecektir. Oysa yamaçlardaki söz konusu alanlar, çalışmada da gösterilmeye çalışıldığı gibi Yıldırım İlçesi sınırları içinde de devam ederek, adeta bir kuşak olarak bütünlük oluşturmaktadır. Dolayısı ile Uludağ yamaçlarındaki doğal sit alanlarını kaçak yapılaşmadan koruyabilmek için Osmangazi, Yıldırım ve Büyükşehir belediyeleri arasında koordinasyonu sağlayacak bir birime gereksinim vardır.

Güncel planın koruma ve geliştirme hedefleri oldukça önemli noktaları kavramaktadır. Örneğin kentsel alanda dere kenarları ve vadilerin doğal karakterinin korunması ile vadi tabanlarının yeşil alanlar olarak kentsel mekâna katılması planlanmaktadır. Oysa kent içinden geçiş yapan derelerin yatakları ve vadileri araştırma alanı çevresinde tamamen kaçak yapılaşma ile kaplanmış durumdadır. Belirtilen plan hedefi ile söz konusu alanlardaki gecekonduların tasfiyesinin birlikte ele alınması gereklidir. Aksi halde plan hedefi kenti bir bütün olarak değerlendirmemiş olacaktır. Güncel plan raporunda kaçak yapılaşmaya yönelik değerlendirmeler de önemli bir eksiklik içermektedir. Aynen geçmiş örneklerde olduğu gibi burada da koruma alanı durumundaki tarımsal nitelikli alanlarda kaçak yapılaşmanın tasfiyesi

öngörülmüştür. Ancak kentteki kaçak yapılaşma sadece bu özelliğe sahip alanlar ile sınırlı değildir. Örneğin Uludağ yamaçlarında orman arazisi içinde kaçak yapılaşmanın yükselti sınırı ve kat sayısı her geçen artmaktadır. Diğer yandan araştırma alanının doğusunda, yamaçlardaki orman sınırı içinde yapılaşma etkinliğine belediyelerin öncülük yaptıkları gözlenmektedir. Örneğin Akçağlayan mahallesinde, TOKİ ve Yıldırım Belediyesi işbirliği içinde üretilen üst gelir grubuna yönelik “Akçağlayan Bahçelievleri” 2008 yılında tamamlanmıştır. Oysa bu çevre daha önceki planlarda kentsel dönüşüm ve toplu konut çalışmaları için planlanmıştı. Nitekim söz konusu proje de adeta bir toplu konut projesi gibi sunulmuştur. Ancak Burada planlanan 774 konutun 60 adeti ikiz villadır. Diğer konutlar değişen büyüklüklerde olmakla birlikte üst gelir grubuna yöneliktir. Bu projenin yamaçlardaki yapılaşma sınırını yukarıya çekeceği ve yakın çevresindeki kaçak yapılaşmayı teşvik edici rolü olacağı kesindir. Yerel yönetimler gecekondu alanlarının tasfiyesi için kent içinde arsa bulamamaktan sık sık şikayetçi olurken, bir yandan da kentsel ranttan yararlanma amacıyla kentsel gelişim için olumsuz örnekler üretmektedirler.

Kentsel planlama çalışmalarında bir yandan gecekondu alanlarındaki büyümenin önüne geçilmesi gerektiği gibi diğer yandan da imar afları ile yasallaşmış gecekondu alanların yaşanabilir kent parçaları halinde kent ile bütünleşmesini sağlamak gerekmektedir. Bu nedenle yeni kaçak yapıların daha yapım aşamasında saptanması ve yıkım kararlarının uygulanması yamaçlar üzerindeki genişlemenin durdurulmasının tek yoludur. Özellikle yamaçlar üzerindeki kaçak yapılaşmanın teknolojik olanaklar kullanılarak titizlikle izlenmesi gerekmektedir. Esasen yıkımların çoğu günümüzde artık sembolik bir düzeyde olmaktadır. Gerçekten de belediyelerin yıkım ekiplerinin artık gecekondu yapım hızına ne kadar yetişebileceği bile tartışmalı bir hal almıştır. Nitekim Yıldırım Belediyesi, tespit ettiği binaların yıkım işleri için 2006 yılında bir ihale hazırlamıştı. Ancak firmalar, yıkılacak bölgelerde insanların tepkisinden çekindiklerini açıklamış ve ihaleye katılan firma olmamıştı. Caydırıcı bir diğer önlem olarak, kaçak yapılaşma ile ilgili ‘ceza’ konusunda, Türk Ceza Kanunu’nda yapılan yeni düzenlemelerin yürürlüğe girmesi ile bazı gelişmeler sağlamıştır. Örneğin, Türkiye’de ilk kez Bursa mahkemeleri, 2006 yılında Yıldırım Belediyesi’nce haklarında kaçak yapılar nedeniyle dava açılan beş kişiyi "imar kirliliğine sebep olma" suçundan hapis cezasına çarptırmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Gecekonduların dünya ölçeğinde yaygınlaşması genel olarak 2. Dünya Savaşını izleyen dönemde, az gelişmiş ülkelerin kentlerinde artan sanayi faaliyetlerine bağlı olarak göçlerin kentsel büyümeyi zorlamasıyla başlamıştır. Birçok araştırmanın sonuçları da, gecekondulaşma sürecinin Türkiye’de genellikle 1940’lardan itibaren ortaya çıktığını göstermektedir (Yasa, 1966; Sevgi, 1988; Keleş, 1990; Erman, 1997; Baharoğlu ve Leitmann, 1998). Bununla birlikte Türkiye’nin başlıca büyük şehirlerindeki gecekondu mahallelerinin kuruluş ve gelişim tarihleri birbirinden oldukça farklılık gösterebilmektedir. Örneğin İstanbul’da ilk yoğun gecekondulaşma 1947 yılında Zeytinburnu’nda gerçekleşmiştir (Şenyapılı, 1998: 302). Yasa (1966)’ya göre Ankara’da, kuruluş yılları 1945-1960 yılları arasında değişen çok sayıda gecekondu mahallesi söz konusudur (Yasa, 1966:52). İzmir’de ise ilk gecekondulaşma hareketleri 1950’den sonra başlamıştır (Sevgi, 1988: 21). Araştırma alanında saptadığımız bulgular da kentin batısında yer alan mahallerde gecekonduların 1950 öncesinde ortaya çıktığını, gecekondulaşmanın esas olarak 1960’lardan itibaren hız kazandığını göstermektedir. Zaten 1960’lı yıllara gelindiğinde gecekondu, Türkiye’de çok sayıda kentte gözlenir hale gelmişti. Nitekim 1963-1964 yıllarında Bursa’daki toplam gecekondu sayısı 8,713 olarak hesaplanırken; gecekondu, Bursa’daki yapıların % 21’ini oluşturmakta, gecekondu nüfusun kent nüfusuna oranı ise % 31’i bulmaktaydı (İmar ve İskan Bakanlığı, 1965: 3-5). Bu tarihlerden başlayarak kentin doğu yönünde genişlemesine paralel bir şekilde yamaçlardaki gecekondu alanları da genişleme göstermiştir. Böylece en yeni tarihli gecekondu alanları kentin güneydoğusundaki yamaçlar üzerinde yer almaktadır.

Anket sonuçları, örneklem mahallelerdeki anket birimlerinin 133’ünün Bursa İli dışından, 91’inin ise Bursa’nın merkez ilçeleri (Osmanlı, Nilüfer ve Yıldırım) dışındaki diğer ilçelerden geldiklerini göstermektedir. Böylece toplam 224 ailenin Bursa dışındaki illerden ya da Bursa’nın merkez ilçeler dışındaki ilçelerinden göç ederek, örneklem mahallelere yerleştikleri anlaşılmaktadır (Çizelge 5). Görüşme yapılan 74 hane temsilcisi ise Bursa’nın merkez ilçeleri doğumludur.

Araştırma alanı genelinde doğum yerleri ile ilgili bilgiler değerlendirildiğinde ilk sırada Bursa doğumlular yer almaktadır (% 55.3). Bu ortalama Bursa ili ortalaması (%57.5) ile uyumlu görünmektedir (TUİK, 2000). Alpar ve Yener (1991)’in çalışması İstanbul’da gecekondu alanlarında yaşayan nüfus

içinde İstanbul doğumlu örnek sayısının çok az olduğunu; buna karşılık Ankara'daki gecekondulu nüfusun % 33'ünün Ankaralı, İzmir'de ise % 23'ünün İzmirli olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Sevgi (1988)'de İzmir gecekondularında yaşayan nüfus içinde İzmir doğumluların oranının yüksek olmadığını (% 17.3) saptamıştır. (Sevgi, 1988:156). Kuşkusuz araştırma alanının gelişmesinde Bursa'nın kırsal alanlarından aldığı göçlerin büyük etkisi olmuştur. Bu özelliğin Bursa doğumluların oranını artırdığını düşünmek gerekir.

Nitekim Bursa doğumlu nüfusun oranı mahalleler ölçeğinde önemli farklar göstermektedir. Çünkü ortalama % 55.3 olarak saptadığımız bu ortalama değer, örneklem mahallelerde % 2 ile % 86 arasında değişmektedir. Kentin batısındaki dört mahallede Bursa doğumluların oranı % 64-86 arasında değişirken, bu oran doğuda yer alan Akçağlayan'da % 18'e, Fidyekızık'ta % 2'ye kadar düşmektedir. Bu sonuçlar doğuda yer alan örneklem mahallelerin daha çok il dışından göç almalarını en açık şekilde yansıtmaktadır.

Anketi yanıtlayanların Türkiye'nin 40 ayrı ilinden oldukları saptanmıştır. Sevgi (1988) ise İzmir büyükşehir alanındaki gecekondulu mahallerine göç eden nüfusun Türkiye'nin 17 ilinden geldiğini belirlemiştir (Sevgi, 1988:156). Buna göre Bursa'daki gecekondulu alanlarının Türkiye'de çok geniş bir alandan göç aldığı belirtilebilir. Ancak Sevgi'nin araştırmasından günümüze değin Türkiye'deki il sayısının yaklaşık % 25 oranında arttığını da eklemek gerekecektir.

Örneklem mahallelerde Bursa doğumlulardan sonra ikinci sırada Tunceli (% 6), üçüncü sırada Erzurum doğumlular (% 4) bulunurken dördüncü sırayı yurt dışı doğumlular ve Sivas doğumlular almaktadır (% 3.7). Bunları sırasıyla Diyarbakır ve Van illerinden gelenler izlemektedir. Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesindeki illerden gelenler daha çok Akçağlayan ve Fidyekızık mahallelerini tercih etmişlerdir. Anketi yanıtlayanlar arasında Artvin, Ağrı, Batman, Bingöl, Elazığ, Muş, Malatya, Rize, Erzurum, Ardahan, Trabzon illerinden gelenlerin tamamının bu iki mahalleyi tercih ettiği belirlenmiştir. Çeşitli illerden göç edenlerin belirli gecekondulu alanlarını tercih etmeleri durumu genellikle gecekondulu alanlarında saptanan bir özelliktir. Karadağ (1999) bu konuya kentlilik bilinci önünde engel oluşturması ve sosyal gruplaşmalar meydana getirmesi nedeniyle dikkat çekerken Sevgi (1988)'nin araştırması da İzmir'deki farklı gecekondulu alanlarındaki nüfusun geldikleri illere göre kümelendiklerini ortaya koymuştur (Sevgi, 1988:154).

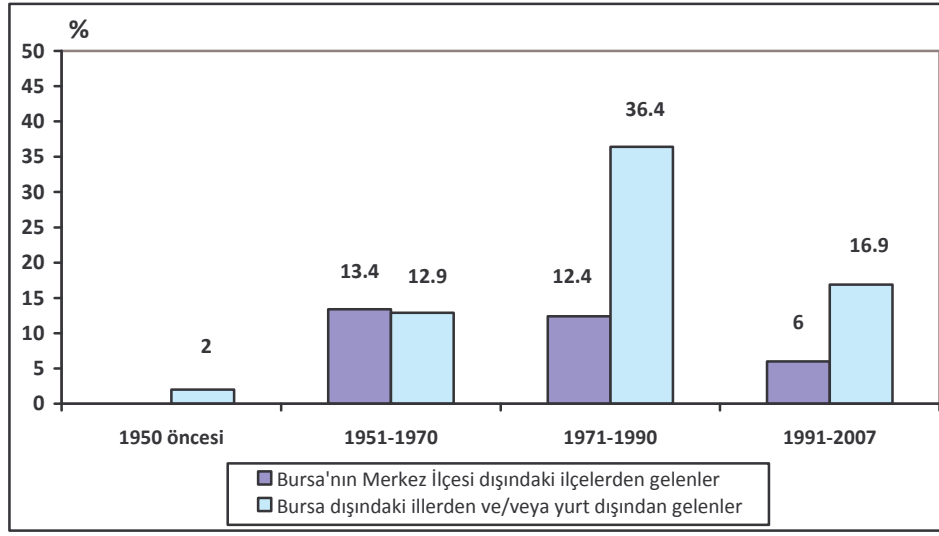
Araştırma alanındaki nüfusun yarısından fazlasının kır kökenli olduğu (% 60.4), yarıya yakın bir bölümünün ise kent kökenli olduğu (% 39.6) saptanmıştır. Araştırma alanındaki kır kökenli nüfusun oranının, Sevgi (1988)'nin İzmir gecekondularında saptadığı orandan (%53.9) biraz yüksek olduğu görülmüştür (Sevgi, 1988:156). Ancak Alpar ve Yener'in 1991 yılında İstanbul, Ankara ve İzmir'deki gecekondulu alanlarında yaptığı çalışmada kırsal kökenli nüfus oranları sırasıyla % 60.89, % 61.39 ve % 35.16 olarak bulunmuştur (Alpar ve Yener, 1991). Buna göre araştırma alanı için saptanan kırsal kökenli nüfus oranı Ankara ve İstanbul'dan düşük, İzmir'den ise yüksektir. Burada dikkati çeken bir başka nokta ise birbirine yakın yıllarda yapılan iki ayrı çalışmada İzmir için verilen oranların büyük farklar göstermesidir.

Kır kökenli nüfus daha çok Fidyekızık, Demirkapı ve Akçağlayan mahallelerindedir. Kır kökenli nüfusun nereden geldiği incelendiğinde önemli sonuçlar elde edilmektedir. Buna göre gecekondulu mahalleleri hem Bursa'nın kendi kırsalından hem de diğer illerin kırsal alanlarından göç almıştır. Burada dikkat çekici nokta, Bursa'nın kırsalından göç edenlerin daha çok kentin batısındaki mahallelere yerleşmiş olmaları; Bursa dışındaki illerin kırsal alanlarından göç edenlerin ise daha çok, kentin güneydoğusunda bulunan Fidyekızık ve Akçağlayan mahallelerini tercih etmeleridir.

Göçlerin dönemselliğini belirlemeye yönelik soruda toplam 198 yanıt alınmıştır. Buna göre, 1950 yılı ve öncesinde Bursa'ya göç eden nüfus, örneklem alanda çok düşük bulunmuştur (Şekil 7). Genel olarak 1950'den sonra artan göçler, 1971-1990 yılları arasındaki dönemde en yüksek seviyeye ulaşmış, 1990 yılından günümüze değin görece azalarak sürmüştür. 1950-1970 arasındaki dönemde Bursa'nın kendi kırsalından ve il dışından gelenlerin sayısı birbirine yakındır. Ancak 1970'ten sonra başka illerden Bursa'ya gelenlerin önceki döneme göre yaklaşık 3 kat arttığı görülmektedir. Araştırma alanında muhtarlıklarla yapılan görüşmeler, mahallelerdeki gecekonduların ilk olarak 1960'lı yıllarda görüldüğünü; yamaçlardaki eğimli arazilere doğru tırmanışın ise 1970'li yıllarda başladığını doğrulamaktadır.

Esasen göçlerin yoğunlaştığı dönemlerde kaçak yapılaşmanın oldukça elverişsiz alanları da kapsamaya başlaması genel olarak izlenen bir durumdur. Örneğin 1960'lar ve 1970'lerin başında Rio de

Janerio (Brezilya)'nın kuzeydeki kesimi, sanayi faaliyetlerinin yoğunlaşmasına bağlı olarak düşük gelirli nüfusu kendine çekmiştir. 2.300.000 nüfusun yaklaşık % 20'si burada "favela" olarak adlandırılan gecekondualarda yaşamaktadır. Söz konusu alanlar caddelerden, su ve kanalizasyon sisteminden yoksun ve şehir merkezine oldukça uzak bir konuma sahiptir (Pamuk ve Cavallieri,1998:453). Kore'de 1960 ve 1970'lerdeki hızlı ekonomik kalkınma sürecinde Seul kentine kırsal alanlardan muazzam göç dalgası kentin çok büyük ölçüde genişlemesine yol açmıştır. Bu süreçte oluşan konut yetersizliği ve yükselen konut fiyatları dağlık alanların yamaçlarında "daldongnes" ya da "sandongnes" olarak adlandırılan gecekonduaların ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır (Ha, 2001:387). Benzer olarak Hindistan'da da Island City'de demiryolu hatları ve su nakli sağlayan boru hatları boyunca uzanan; Bombay'de ise taşkın düzlüklerinde kurulu gecekondu alanları ortaya çıkmıştır (O'Hare ve Abbott, 1998: 270).

Şekil 7: Örneklem alana göçle gelenlerin geliş dönemlerine ve geldikleri yere göre dağılımı.

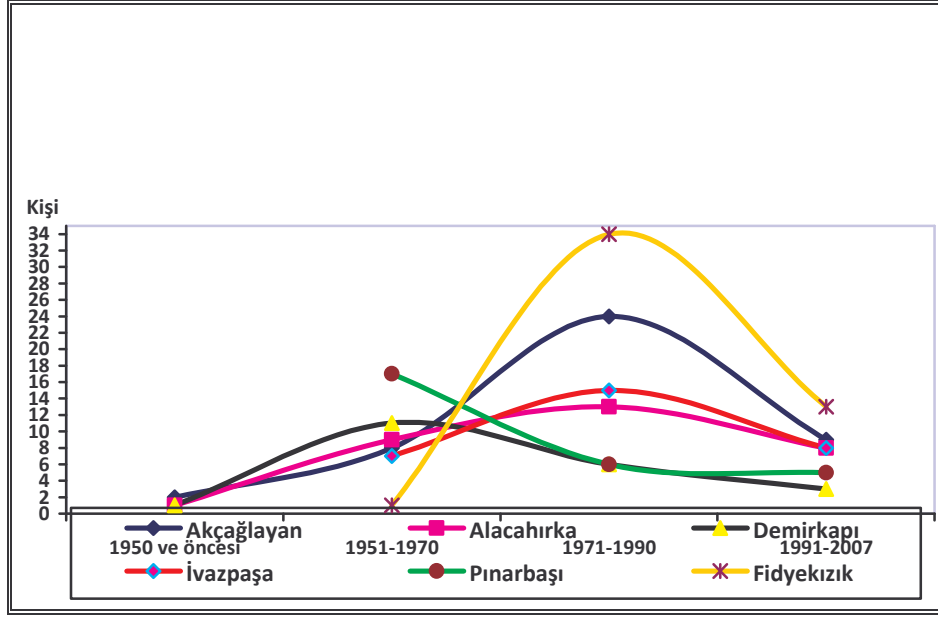
Mahalleler ölçeğinde göçlerin dönemselliğine bakıldığında Demirkapı ve Pınarbaşı mahallelerinin 1951-1970 döneminde en fazla göçü aldığı izlenmektedir (Şekil 8). Bu mahallelere yönelen göç 1970'den sonra düşüş trendine girmiştir. Diğer mahallere olan göçler ise 1980'lerin sonuna kadar artarak devam etmiş ve bu tarihten sonra azalmaya başlamıştır. Buna göre geçmişte yoğun göçleri en erken alan mahallelerin, doygunluğa bağlı olarak 1991-2007 döneminde en az göç alan mahalleler olduğu görülmektedir. Karşıt bir örnek olarak ise Fidyekızık verilebilir. Göç almaya en geç başlayan bu mahallenin günümüze yakın dönemlerde diğer örneklem mahallelere göre daha fazla göç aldığı görülmektedir. Ancak tablodaki dikkat çekici diğer bir nokta olarak örneklem mahallelerinin tamamında son dönemde alınan göçlerin bir önceki döneme göre azalmış olmasıdır.

Genel olarak 1951-1970 dönemi ile 1971-1990 döneminde kentlerden örneklem mahallelere yönelen göç miktarında önemli bir değişiklik görülmez. Ancak aynı dönemler arasında kır kökenli nüfusun göç hareketinde belirgin bir artış yaşanmıştır (Çizelge 5). Bu durum kentlerde gelişen sanayinin çekim etkisinin artması ile kırsal alanlardaki çözülmeye bağlı olarak yaşanan nüfus kopmaları ile ilgilidir.

Çizelge 5: Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre göçle gelen nüfusun dönemler itibarıyla kırsal ve kentsel kökenli olma durumu

Nüfusun Kökeni	Göç etme dönemi				Toplam
	1950 öncesi	1951-1970	1971-1990	1991-2007	
Kır kökenli	3 (1,5)*	32 (16,2)	78 (39,4)	31 (15,7)	144 (72,7)
Kent kökenli	1 (0,5)	19 (9,6)	20 (10,1)	14 (7,1)	54 (27,3)
Toplam	4 (2,0)	51 (25,8)	98 (49,5)	45 (22,7)	198 (100)

*Parantezin içi yüzde değerlerini gösterir.

Şekil 8: Örnek mahallelere göçle gelen nüfusun göç dönemi ve miktarı

Mahallelere göre gecekondulu nüfusun kökeni değerlendirildiğinde doğu-batı doğrultusunda oldukça önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bursa ilçelerinden göç edenler hemen hemen tamamen batıdaki mahalleleri tercih ederken, Bursa İli dışından göç edenler doğuda bulunan mahalleleri tercih etmektedir. Örneğin Fidyekızık Mahallesi Bursa'nın ilçelerinden göç eden hiçbir birime rastlanmamıştır. Genellikle göç edenlerin Bursa'ya ilk varış noktasındaki yönlerde belirgin bir yoğunlaşma söz konusudur. Örneğin Türkiye'nin doğusundan Bursa'ya yönelen göçler daha çok doğuda Ankara Yolu çevresindeki gecekondulu mahallelerine yerleşmektedir. Benzer olarak Bursa'nın Keles, Orhanlı gibi Uludağ'da yer alan ilçelerinden göç edenlerin de Bursa-Uludağ yolu çevresindeki gecekondulu mahallelerini tercih ettikleri saptanmıştır. Bu yer seçiminin açıklanabilir nedenleri bulunmaktadır. Uludağ'da yer alan Keles, Orhanlı, Büyükorhan ve Harmancık ilçeleri ekonomik kaynaklarının sınırlı oluşu nedeniyle geçmişten günümüze Bursa kentine sürekli göç vermektedirler. Geçmişte bu kesimlerden göç edenler, Bursa-Uludağ yolu üzerinde yer alan ve Bursa şehrinin sınırını oluşturan batıdaki mahallerin büyümesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir. Orhanlı ve Keles'ten Bursa'ya gidip gelenlerin yolu üzerinde bulunan bu kesimlerin aynı zamanda kent çevresindeki kırsal alanlara en yakın mekân durumunda olmasının etkili olduğu ifade edilebilir. Üstelik bu eğimli ve engebeli arazide, bu tür çevreye alışık olmayanların yaşamakta çok zorlanacağı açıktır. Keles ve Orhanlı'deki birçok yerleşim biriminin engebeli ve yüksek araziler üzerinde kurulu olması bu iki kesim arasında önemli benzerlikler oluşturmaktadır. Göç edenlerin daha önce yaşadıkları mekân ile göç ettikten sonra yerleştikleri mekânın benzer topografik koşullara sahip olması, yerleşim alanı seçiminde önemli bir etken olmuştur.

SONUÇ

Göçlerle birlikte kentsel alanda artan nüfusun yerleşim alanları üzerindeki baskısı uygun alanlarda yapılaşmanın yoğunlaşması, yükselmesine; kaçak yapılaşmanın da yamaçlara doğru ilerlemesine neden olmaktadır. Kentsel büyüme süreci içinde kaçak yapılaşmanın her geçen gün daha yüksek eğim derecelerine sahip alanlara yönelmesi bu durumu göstermektedir (Şekil 4). Günümüzde kentsel alanda izlenen çarpık yapılaşma ve gecekondulaşma sağlıklı bir kent yapısına ulaşamadığının bir kanıtı durumundadır.

Araştırma alanında gecekondulu yapının hazine arazileri üzerinde sürüyor olması, yerel yönetimlerin bu araziler üzerinde etkin rolleri bulunmadığını göstermektedir. Bununla birlikte gecekondulaşmanın doğal sit ve orman alanları içindeki ilerleyişi de sürmektedir. Bu alanlarda yerleşim baskısı ve ekolojik tahribat her geçen artmaktadır. Buna ek olarak yamaçlardaki gecekondulu alanlarının kentin doğa ile bütünleşmesinin önünde önemli bir engel oluşturduğu da belirtilebilir. Bu yönüyle

yamaçlarda genişleyen gecekondu alanları, kentsel planlama çalışmalarında ekolojik temelli yaklaşımlar göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

Gecekondulaşmanın özellikle kentin doğusunda sürdüğü ve yoğunlaşma gösterdiği anlaşılmaktadır. Osmangazi ve Yıldırım ilçelerinde gecekondulaşma öncelikli olarak çözüm bekleyen önemli bir sorun durumundadır. Bu konuda ilgili yerel yönetimlerin bünyelerinde Büyükşehir Belediyesi ile koordinasyon içinde çalışan mesken ve gecekondu birimleri oluşturulmalıdır. Bu kesimlerdeki kaçak yapılaşmayı önlemek için belediyeler özel birimler kurmalı ve bu sorun teknolojik olanaklarla yakından izlenmelidir. Bununla birlikte kentte düşük gelir gruplarının barınma sorunu öncelikle ve kapsamlı bir şekilde ele alınmalıdır. Gecekondulaşma sorunu ile karşı karşıya bulunan tüm gelişmiş kentlerde olması gerektiği gibi, Bursa'da da sosyal konut formundaki konut üretimi artırılmalıdır.

Yoğun göç alan alanlarda göçleri engelleyebilmek açısından yapılabilecekler sınırlıdır. Daha doğrusu göçlerin kente ulaştığı kesimlerde yetkili olan yerel yönetimlerin yapabilecekleri azalmaktadır. Bununla birlikte kendi il sınırları içinden göç almayı sürdüren bir kent olması nedeniyle, Bursa'nın kendi kırsalındaki nüfusu göçe zorlayan nedenleri ortadan kaldırmaya çalışmak göçü azaltıcı etki yapacaktır. Örneklem mahallelerde Bursa'dan alınan göçler daha çok Uludağ'ın üzerinde ve yakın çevresinde yer alan ilçelerindeki orman köylerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle söz konusu ilçelerde orman ve çevresinde yer alan köylerde yeni ekonomik olanakların geliştirilmesine gereksinim vardır. Bursa'nın bu tür özelliklere sahip kırsal çevrelere özgü istihdam politikaları oluşturularak, gelir artırıcı çalışmalara ağırlık verilmesi önem taşımaktadır.

Bursa'ya güçlü bir şekilde göç vermeyi sürdüren büyükşehir dışındaki ilçelerin kırsal alanlarında ekonomik ve sosyal yaşamın geliştirilmesi gerekli görünmektedir. Kırsal alandaki yaşam koşullarının daha iyi olması, köylerde de kentlerdeki olanakların bulunması durumunda, kırdan kente göçün önemli ölçüde azalacağı anlaşılmaktadır (Kurt, 2003:29). Bunun için söz konusu alanlarda kırsal kalkınma projelerinin geliştirilmesi, kooperatifçiliğin yaygınlaştırılması, merkez köylerin oluşturulması, sağlık, eğitim vb hizmetlere erişilebilirliğin kolaylaştırılması vb hedefler yer almalıdır. Karaboran'ın önerdiği gibi bu tür kırsal çevrelerde kentsel niteliği gelişmiş iskânların, kent-köy (stadtdorf)'lerin geliştirilmesi yararlı olabilir (Karaboran, 1980: 86). Daha önce tarımsal üretimle uğraşan gecekondu nüfus için Bursa'nın kırsal çevresinde tarım ve hayvancılık kent-köyleri kurulabilir. Ancak kentte uzun süre geçiren gecekondu nüfusun, zamanla çiftçilik bilgisi ve yeteneğinden de uzaklaşmış olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaçak yapı inşaatları genellikle yerel seçimler öncesinde artış göstermektedir. Bu dönemlerde kaçak yapılaşmaya yönelik takip ve uygulamalarda esnemeler olduğu izlenmektedir. Gecekonducuların elektrik, su ve ulaşım talepleri de genellikle seçim kampanyaları dönemlerinde karşılanmaktadır. Yerel yönetime talip olan politikacılar bir yandan kentin sorunlarını çözüme konusunda kentlilere taahhütte bulunurken, diğer yandan da bir oy potansiyeli olarak gördükleri gecekondu bölgelerinde, yeni yapılaşma için ödün vermektedirler. Böylece sorunun çözümü için önemli bir engeli kendi elleriyle oluşturmaktadırlar. Yerel yöneticiler gecekondulaşmayı teşvik edecek her türlü popülist yaklaşımdan özenle kaçınmalıdır. Bu nedenle yerel seçimlerde belediye başkanlarının yanı sıra, tüm adayların kaçak yapılaşmaya göz yummayacaklarını seçimler öncesi açıklamaları ve bu konuda ortak bir deklarasyon yayınlamaları, popülizmin aşılmasına önemli katkı sağlayacaktır. Zaten TCK' nun "İmar kirliliğine sebep olma" başlıklı 185. maddesi, yerel yönetimlerin bu konudaki inisiyatifini sınırlandırmış ve 'ruhsatı olmadan başlatılan inşaatlar ve kurulan şantiyelere elektrik, su veya telefon bağlantısı yapan ya da bu hizmetlerden yararlanmasına izin veren kişilerin de cezalandırılmasını' öngörmüştür.

Göçlerin ve gecekondulaşmanın olumsuz etkilerinin izlendiği alanlar, bu sorunun daha çok büyük kentlere özgü olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte gecekondulaşma her ne kadar batıda yer alan bazı kentlerde yoğunlaşsa da ülke genelinde yaşanan, çok boyutlu bir olgudur. Bu nedenle göçleri düzenleyecek ve kontrol altına alarak yönlendirebilecek ulusal politikalar gecekondu sorununu çözmeye yardımcı olabilir. Gecekondulaşmanın çözüm bekleyen kentsel sorunlar içinde öncelikle ele alınması; doğal çevre üzerinde tahribatın önlenmesi için geleceğe dönük kesin kararların süratle alınması, kuşaklararası adalet için kaçınılmaz bir zorunluluk olarak önümüzde duruyor.

Katkı Belirtme

Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Komisyonu Başkanlığı'nca 2008/16 kodlu bilimsel araştırma projesi ile desteklenmiştir. Teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- ALTABAN, Özcan ve ŞENYAPILI Tansı (2002). “Konut Politikası Geliştirme Çalışması: Ruhsatsız Yapılaşmanın Dönüşüm ve İyileştirme Sorunları, Bulgular, Öneriler” *Konut Kurultayı*, Yıldız Teknik Üniversitesi.
- ALTUN, Metin ve ÜNLÜ, Hasan (2001). *Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Bursa ve Merinos*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın No:3.
- ALPAR, İstiklal ve YENER, Samira (1991). *Gecekondu Araştırması*, DPT, Sosyal Planlama Başkanlığı, Ankara.
- ARI, Oğuz (1982). “Türkiye’de Nüfus Hareketleri ve Gecekondu”, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları.
- ASLANOĞLU, Rana. A. (1998). *Kent, Kimlik, Küreselleşme*, Bursa: Asa yayınları.
- AYTAÇ, Serpil (2004). “Bursa’da Kültür Değişimi: Göç Olgusuna Sayısal Bir Bakış, İş, Güç” *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt:6 Sayı:2.
- BAHAROĞLU, D. ve LEITMANN, J (1998). “Coping Strategies for Infrastructure: How Turkey’s Spontaneous Settlements Operate in the Absence of Formal Rules”, *Habitat International*, 22, pp.115-135.
- BURSAV (2008). *Bursa Muradiye Semti*, Bursa: BURSAV ve Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- CEZMİ, Sevgi (1988). *Kentleşme Sürecinde İzmir ve Gecekondu*, İzmir: Konak Belediyesi Yayınları.
- ÇALIŞKAN, Vedat (1994). *Bursa’da Kentsel Gelişme ve Gecekondulaşma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DİE (2000). *2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- DOĞANAY, Hayati (1994). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- DOSTOĞLU, Neslihan (2004). “Bursa’nın Kentsel Gelişimi”, *Bursa’da Yaşam*, Mayıs sayısı, s. 52-68.
- DPT (2008). *Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000)*, Ankara: Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- EKİNCİ, Oktay (1998). “Kaçak Yapılaşma ve Arazi Spekülasyonu” *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- ERMAN, Tahire (1997). “Squatter (Gecekondu) Housing Versus Apartment Housing: Turkish Ruralto-Urban Migrant Residents’ Perspectives”, *Habitat International*, 28 (1), pp.91-106.
- ERMAN, Tahire (1998). “Kentteki Kırsal Kökenli Göçmenlerin Yaşamında Gecekondu ve Apartman” *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- GÖNEY, Süha (1984). *Şehir Coğrafyası I*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayın No: 2274.
- GÜÇLÜ, S.Ö. (2002). *Kentleşme ve Göç Sürecinde Antalya’da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayın No 2865.
- HA, Seong-Kyu (2001). “Substandard settlements and joint redevelopment projects in Seoul”, *Habitat International* 25, pp. 385-397.
- HA, Seong-Kyu (2004). “New Shantytowns and the Urban Marginalized in Seoul Metropolitan Region”, *Habitat International* 28, pp. 123-141.
- İŞİK, Şevket (2009). “1995-2000 Döneminde İzmir’e Yönelik Göçler”, *Türk Coğrafya Dergisi*, S. 52, s. 9-16.
- İMAR VE İSKAN BAKANLIĞI (1965). *13 Büyük Şehirde Gecekondu*, Ankara: Mesken Genel Müdürlüğü, Araştırma Dairesi Yayınları.
- İSBİR, Eyüp ve AÇMA, Bülent (2001). *Kentleşme ve Çevre Sorunları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayın No: 926.
- KARABORAN, Hilmi (1980). “Yeryüzünde Kontrol Altına Alınmayan Yerleşimler (Gecekondu, Slamlar, Bidoneler Sorununa Bir Bakış)”, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S.9, s. 81-94.
- KARADAĞ, Arife (1999). “İzmir Anakent Bütününde Kentleşme Bilinci ve Sosyal Gruplaşmalar”, Editör: Cengiz, H., *Metropolitan Alanlar Planlama Sorunları, 1. Sempozyumu*, YTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- KELEŞ, Ruşen (1983). *Türkiye’de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- KELEŞ, Ruşen (1990). *Kentleşme Politikası*, Ankara: İmge Yayınevi.
- KIRAY, Mübeccel (1972). “Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Toprakta Kopma ve Kentleşme”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 27, ss 561-573.
- KIGOCHIE, Petronella W (2001). “Squatter Rehabilitation Projects that Support Home-based Enterprises Create Jobs and Housing: The Case of Mathare 4A, Nairobi”, *Cities*, Vol. 18, No. 4, pp. 223-233.
- KOÇ, Ercan (1999). “Metropolitan Alanlarda Kentsel Dönüşüm Sürecinde Planlamanın Etkinliği”, Editör: Cengiz, H., *Metropolitan Alanlar Planlama Sorunları, 1. Sempozyumu*, YTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları
- KURT, Hacı (2003). *Türkiye’de Kent-Köy Çelişkisi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

- MASSEY, Doreen (1993). "Power Geometry and Progressive Ssense of Place" in J.Bird, B. Curtis (ed) *Mapping the Futures*, London: Routledge.
- MOFFAT, Tina and FINNIS, Elizabeth (2005). "Considering Social and Material Resources: The Political Ecology of a Peri-urban Squatter Community in Nepal", *Habitat International*, 29, pp. 453-468.
- OKSAL, Mustafa (1999). "Kentleri Tehdit Eden İki Olgu: Göç ve Gecekondulaşma", *Belediye Dergisi*, 6 (4).
- DUCH, R. M. and LEYENDECKER, A. and LEMMER, O. and ESSER, S. and O'HARE, G and ABBOTT, D. and BARKE, M. (1998). "A review of slum housing policies in Mumbai", *Cities*, Vol 15, No: 4, pp. 269-283.
- PAMUK, Ayşe; CAVALLIERI, Paula Fernando A (1998). "Alleviating Urban Poverty in a Global City: New Trends in Upgrading Rio-de Janeiro's Favelas", *Habitat International*. 22, (4). pp. 449-462.
- TRUNBULL, Geoffrey K (2008). "Squatting, Eviction and Development", *Regional Science and Urban Economics*, S.38 (1), s.1-15.
- TEKELİ, İlhan (1996). *Türkiye'de Yaşamda ve Yazında Konut Sorununun Gelişimi*, Ankara: Konut Araştırmaları Dizisi:2, TOKİ.
- TEKELİ, İlhan (2001). *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*, Ankara: İmge Kitabevi.
- TEKELİ, İlhan (1998). "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- ŞAHİN, Yusuf (1998). "Türkiye'de Gecekondu Sunulan Hizmetlerin Düzeyi", *Yerel Yönetim ve Denetim*, Cilt:3, S.6, s. 18-29.
- ŞENYAPILI, Tansı (1998). "Cumhuriyetin 75 Yılı, Gecekondu'nun 50 Yılı", *75 yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- ŞENYAPILI, Tansı (2004). *Barakadan Gecekonduya*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- TANOĞLU, Ali (1953). "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi (1950-1951)", *İstanbul Üniversitesi. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 14, s. 129-161.
- TANOĞLU, Ali (1969). *Nüfus ve Yerleşme*, İstanbul Üniversitesi Yayın No:1183.
- TUİK (2007). ADNKS, www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi 03.09.2009)
- TUNA, Raşit (2007). "Sağlıklı Kent Planlaması Açısından Bursa Örneği", *Bursa: II. Kent ve Sağlık Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*.
- TÜMERTEKİN, Erol (1973). *Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın no 1840.
- TÜMERTEKİN, Erol (1977). "Türkiye'de İç Göçler Üzerine", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, S. 22.